

SIYOSIY TAHLIL ASOSLARI

Doniyorov Saidali Akmal o'g'li

Mirzo Ulug'bek nomidagi

O'zbekiston

Milliy universiteti 2-kurs

talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Siyosiy tahlil tushunchasi va mazmun mohiyati asosiy xususiyatlari, darajalari, maqsadlari, bosqichlari, rivojlanishi va Siyosiy tahlil metodlari yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar: *Tahlil, Siyosiy tahlil, Siyosiy tahlil mazmun, mohiyati, Siyosiy tahlil xususiyatlari, Siyosiy tahlil bosqichlari, Siyosiy tahlil maqsadlari, Siyosiy tahlil metodlari, Ivent tahlil*

Siyosiy tahlil bu siyosat sohasida ma'lum vaziyatni, voqealarni, holatlarni tahlil qilish tizimi bo'lib, uning yordamida ma'lum voqealar va holatlarni oldini olish, mavjud vaziyatlarda oqilona boshqaruvini qarorlar qabul qilish mumkinligi bilan xarakterlanadi.

Siyosiy tahlil o'ziga xos tatqiqot jarayoni sifatida mantiqiy bog'liq bo'lgan ischilikni qamrab oladi, har qanday siyosiy tahlil buyurtma asosida yoki kognitiv qiziqish asosida olib boriladi.

Siyosiy tahlil bu ilmiy usul, u butun qisimlarga bo'lish va ularni sifat yoki miqdor jihatidan jiddiy o'rganishga asoslanadi. Tahlil aniqlik kiritish va talqini nazarda tutishi mumkin, masalan muayyan siyosiy kuchlar rivojlanishi, tarkibi, faolyati, talablari va harakatlarini bilish maqsadida ularni tarkibiy qisimlarga bo'lib o'rganish.

“Tahlil” yoki “Tahlilshunoslik” iboralari va tushunchasi, uning ahamiyati va samarasi haqida, keyingi vaqtlarda iqtisod, siyosat, ma'naviyat va mafkura sohalarining vakillari tomonidan ko'p martalab ta'kidlanmoqda, chunki ushbu masala jamiyat hayoti va boshqaruvida muhim ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. Boshqaruv tizimida tahlil asoslari fanini o'qitish, ushbu yo'nalishdagi xorijiy mutaxassislarining xulosalari, ilmiy-tadqiqotlari va davlat xizmati tizimida olib borila-yotgan ishlar jarayonida olingan ma'lum tajribalar va malakalar asosida siyosiy va siyosiy tahlilning quyidagi bir qator vazifalarini bayon etish mumkin:

- bu ichki siyosiy va tashqi siyosiy voqealar, vaziyatlar, jarayonlarni tahlil etish tizimi;
- bu o'ziga xos tahlil tizimi yordamida siyosiy vaziyatlar rivojlanishini bashorat (prognoz) qilish mumkin;
- bu siyosiy sohada u yoki bu qarorlarni qabul qilishda tavsiya beruvchi tahlil tizimi hisoblanadi.

Siyosiy tahlil aniq muayyan muammoni, ya'ni siyosiy maydondagi turli sohalarga tegishli bo'lgan va aniq, belgilan-magan manba, ilova va shunga o'xshash belgilarga ega voqelikning elementlarini tadqiq etishga qaratilgan.

Siyosiy tahlilga qo'yiladigan muammo sifatida insonlarning hoki-miyat sohasidagi o'rni va vazifalarini amalga oshirishiga ta'sir qiluvchi har qanday ijtimoiy mojaro va qarama-qarshiliklar emas, balki jamiyat uchun ahamiyatga ega, xalqning keng qatlami manfaatlari, jamiyatning diniy qarash va qadriyatlarini ifodalovchi, to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvo-sita boshqaruv organlari faoliyatiga ta'sir qiluvchi ma'lum muhimlik darajasiga ega bo'lgan masalalar namoyon bo'lishi mumkin

Siyosiy tahlil xususiyatlari. Siyosat sohasidagi aniq vazifalarni yechimini topish, insonlar uchun maqsadga erishish-ning muqobil usul va texnologiyalarini izlash zaruriyati siyosiy hodisalarni tushunish va o'rganishning alohida yondashuvini ko'zda tutadi. Nazariy siyosatshunoslikning siyosiy hodisalar xususiyatlari va ta'rif-tavsiflarining mohiyatini aniqlash, ular o'rtasidagi prinsipial aloqa va munosabatlarini ochib ko'rsatish, rivojlanishning g'oya va qonu-niyatlarini asoslab berishga qaratilgan yondashuvlaridan farqli o'la-roq, mazkur yondashuv amaliy masalalarning yechimiga qaratilgan va o'ziga xos xususiyatlariga ega. Umuman olganda siyosiy qarashlar-ning "texnologik" yo'naltirilgan shakl va xilma-xil turlari, siyosiy hodisalarning o'xshashlik va farqli tomonlari haqidagi tasavvurlarni yagona tizimga soluvchi bilimlarining shakllanishi va ishlab chiqili-shiga emas, balki siyosiy maydondagi amaliy va aniq vazifalarni yechishdagi mavjud ilmiy-nazariy potentsialdan tadbqiqiy foydalanish-ga qaratilgan, Siyosiy tahlil o'zining predmet sohasi va boshqa xususiyatlari bilan alohida maxsus tadbqiqiy soha hisoblanadi.

Siyosiy tahlil bosqichlari. Siyosiy tahlilni o'ziga xos tadqiqot jarayoni deb olsak, uning muvaffaqiyatini ta'minlovchi mantiqiy bos-qichlarga ajratish zarur. Amerikalik olimlar J.B.Mangeym va R.K.Rich ning fikriga ko'ra, tahliliy jarayonning quyidagi bosqichlarini ajratish mumkin:

- muammoni nazariy asoslash bosqichi;
- muammoni modellashtirish bosqichi;
- muammoni o'rganish dasturini ishlab chiqish bosqichi;
- muammoni hal qilish usullarini tanlash bosqichi.

Siyosiy tahlilning boshlang'ich nuqtasi uni nazariy asoslash bilan bog'liq. Bunda vaziyat-ning siyosiy subyektlarning manfaatlariga, davlat boshqaruvi organlari faoliyatiga, xorijlik hamkorlar bilan aloqalarga, kechayotgan siyosiy jarayonlarga ta'siri o'rganiladi. Buning uchun ma'lumot to'plash, muammoni ifodalash, uning o'ziga xos xususiyat va tarkibiy qismlari-ni aniqlash, boshqa muammoli vaziyatlardan farqini ko'rsatib berish zarur.

Siyosiy tahlilning ikkinchi bosqichida muammo modellashtiriladi, ya'ni muammoni biroz soddalashtirib tushuntiradigan, lekin ayni paytda, uni yaxlit idrok qilish imkonini beradigan tushunchalar ishlab chiqiladi va unga ichki hamda tashqi shakl beriladi. Odatda, bunday model muayyan ilmiy taxmin (gipoteza) asosiga quriladi. Bu modelda, shuningdek, muammoning muhim ko'rsatkichlari, uning ko'lamini ham aniqlashtiriladi. Muammoning

ko'rsatkichlarini aniqlashtirish izchil operatsionalizatsiya hisobiga amalga oshiriladi. Bunda operatsionali-zatsiya – muammoni tushunishga xizmat qiladigan mavhum sifat ko'rsatkichlarini muammoni miqdoriy jihatdan ta'riflashga xizmat qiladigan ko'rsatkichlarga o'zgartirish jarayonidir. Bu jarayondan keyingi qadam – instrumentalizatsiya, ya'ni harakat va bosqichlarni aniqlashtirish tadbiridan iborat. Bu jarayonni tugallovchi qadam esa muammoni o'lchash, ya'ni tegishli indikatorlarni ajratish bosqichini o'z ichiga oladi. Aynan shu indikatorlar sabab-oqibat aloqalarini ochib berishga, samarali va besamar harakat mezonlarini ishlab chiqishga, vaziyatning ijobiy hamda salbiy tomonga o'zgarishi ko'rsatkich-larini belgilashga xizmat qiladi.

Bunday harakatlar vaziyatning mazmun-mohiyatini soddalashti-rishni va uning asosiy tushunchalarini rasmiylashtirishni nazarda tutadi. Aslida modellashtirishda maksimal rasmiylashtirishga intilish kuzatiladi, bunda ushbu siyosiy hodisalarni ta'riflash uchun matematik apparatdan keng foydalaniladi. Shu nuqtai nazardan modellashtirish tadqiqotchi tasavvurlarini ixchamlashtirish va mukammallashtirish jarayoni sifatida namoyon bo'ladi. Natijada, vaziyatning ko'lami aniqlashtiriladi, sifat ko'rsatkichlaridan miqdor ko'rsatkichlariga o'tiladi, muammo batamom o'lchanishi mumkin bo'lgan hodisa sifatida namoyon bo'ladi, demakki, uning ko'lamidagi o'zgarishlarni ham tekshirib ko'rish mumkin bo'ladi. Umuman olganda, model-lashtirish jarayoni mantiqan ziddiyatli bo'lmasligi, tadqiqotchiga xulosalarni tekshirib ko'rish imkoniyatini berishi lozim.

Siyosiy tahlilning navbatdagi - uchinchi bosqichi tadqiqot dasturini tuzish bosqichidir. Bu bosqichda aniq muammoni o'rganish mantiqi asoslab beriladi va ifoda etiladi. Bu bosqich doirasida tadqi-qotning maqsadi ta'riflanadi (muammoni o'rganish natijasida nimaga erishiladi), belgilangan vazifani hal qilishning muqobil yo'llari aniqlashtiriladi, ijroni tashkil etish va amalga oshirish jarayoni mufassal bayon qilinadi. Shunday qilib, bu bosqichda eng muhim omillarning muammoni hal qilishga ijobiy va salbiy ta'siri natijalari ko'rsatiladi, vaziyatning taxminiy rivojiga oid turli muqobil yo'llar va bashoratlar ilgari suriladi, subyekt harakatlari strategiyasi ishlab chiqiladi va hokazo.

Bunday dasturning vazifasi empirik ma'lumotlarni tartibga kelti-rishdir. Natijada shunday tadqiqot konstruksiyasi shakllanadiki, u mavjud va olinajak bilimlarni birlashtiradi hamda aniq amaliy vazifani hal qilishga yo'naltirilgan tadqiqotni bosqichma-bosqich rivojlantirib borishni nazarda tutadi. Shu boisdan, bunday dasturning ishlab chiqi-lishi vaziyatni to'la nazorat qilish usulining paydo bo'lishi sifatida baholanadi.

Qanday vaziyat tahlil qilinayotgani va qanday maqsad ustuvor ekaniga ko'ra, siyosiy tahlilning turli dasturlari ishlab chiqilishi mum-kin. Bashorat qiluvchi – vaziyatning kelgusida taxminiy rivojini o'rga-nishga yo'naltirilgan dasturlar; dolzarb - shu kundagi vaziyatning tahlili bilan bog'liq dasturlar; retrospektiv – avval sodir bo'lgan hodisalarni o'rganishga yangicha yondashuvlarni izlab topishga yo'-naltirilgan dasturlar shular jumlasidandir.

Siyosiy tahlilning to'rtinchi bosqichi – muammoni o'rganish usullarini tanlash va uni hal qilish bosqichi alohida ahamiyatga ega.

Siyosiy tahlil metodlari. Umuman, siyosiy tahlilni ikki guruhga ajratish mumkin - umumiy va xususiy. Umumiy metodlar siyosiy tahlilning barcha bosqichlari yo'nalishi, rakursi va metodologik ta'minotini aniqlaydi. Ularga ivent-tahlil (ingliz. event - hodisa), situatsion(vaziyat) tahlili va bir qancha boshqa tahlil turlarini kiritish mumkin.

Xususiy metodlarga statistika, sotsiologiya, iqtisodiyot va boshqa fan sohalaridan o'zlashtirilgan standart metodlar kiradi. Ularni siyosiy tahlilning alohida bosqichlarida turli kombinatsiyalarda qo'llash muayyan maqsadli va masalan muaommoning xususiyati, tadqiqot rakursi, ma'lumotlarning mavjudligi, tashkiliy va boshqa unsurlar bi-lan ta'minlanganligi va boshqalar bilan belgilanadi. Bunday metodlar guruhiga tanlov metodi, ekspert baholash metodi, korrelyatsion va faktor tahlil, kontent-tahlil, matematik modellashtirish, foyda va zarar tahlili va boshqalarni kiritish mumkin.

Ivent tahlil. siyosatshunoslikda amaliy tahlil usuli bo'lib, u asosan siyosiy jarayon va vaziyatlarni tahlil qilishda qo'laniladi. Ivent tahlil asosiy maqsadi ro'y berayotgan siyosiy voqealarni tartibga solish ular o'rtasidagi obektiv tendinsiyalarni kuzatish va u orqali bashorat qilish imkonini beradi.

Ivent tahlil quydagi sixemaga tayanadi:

- siyosiy jarayon ishtirokchilari har bir siyosiy ishtirokchining orqasida turgan yoki butun siyosatga tasir etuvchi shaxsni o'rganadi;
- hodisalarning har bir ishtirokchilarni, ularni qulab quvotlovchi kuchlarni resurslarni baxolash;
- strategik maqsad takdik vazifa va manfatlarni aniqlash;

ADABYOTLAR RO'YXATI:

1. Mannheim J.B., Rich R.K. siyosatshunoslik. tadqiqot usullari. – M., 1997 yil
2. R.Z.Djumayev, D.I.Madaminova, X.I.Mustapova, B.S.Suyunova. Siyosiy tahlil: O'quv qo'llanma. – T.: TDSHU, 2020. – 148 b
3. <https://milliycha.uz/siyosiy-tahlil/>